

הרב ברוך וידר

סוגיית וסת הדלוג והשלכותיה לדיני הוסתות

במסכת נדה דף סד. מובאת מחלוקת רב ושמואל בענין וסת הדלוג. מחלוקת זו חשובה גם להבנת יסודות רבים בעניני וסתות הימים בכלל, מאמר זה - המוקדש לכבודו של מורה דרכנו נר"ו, המלמדנו אורחות חיים ומביאנו לחיי העוה"ב מו"ר הרב יעקב כץ שליט"א - ינסה לעסוק בברור הסגויה והשלכותיה לעניני הוסתות.

"אתמר ראתה יום חמשה עשר לחדש זה ויום ששה עשר לחדש זה ויום שבעה עשר לחדש זה רב אמר קבעה לה וסת לדלוג ושמואל אמר עד שתשלש בדלוג", פרש רש"י "קבעה לה וסת לדלוג ואסורה ליום י"ח לחדש רביעי וליום י"ט בחדש חמישי וכן לעולם"¹.

הגמ' מבררת שבין לרב ובין לשמואל חזקה נקבעת בג"פ וכרשב"ג, במה נחלקו "רב סבר חמשה עשר ממנינא ושמואל סבר כיון דלאו בדלוג חזיתייה לאו ממנינא הוא". יש כאן חידוש שהוסת מתייחס לימות החדש, את המשנה² פרשה הגמ' בוסת ההפלגות. בפני הראשונים בסוגיא עמד קושי גדול בהבנתה, אם החדשים שווים זו סתם וסת הפלגה ומדוע יש מחלוקת, ואם החדשים כסדרן אחד מלא ואחד חסר אין שום סדר בראיותיה דחדש אחד מקרבת ראיותיה וחדש אחד מרחקת ראיותיה. קושי זה הוליד גישות מחודשות וכפי שיבואר בהמשך.

שיטת הרמב"ן – וסת ההפלגות

פשטות המושג של וסת ימים הוא בהפלגת ימים בין ראייה לראייה, וסת זו מקובלת על כל הראשונים. לשון הרמב"ן³: "להפלגות שוות הדין נותן כן שכבר נתמלא סאתה של זו וכן דרכן של נשים כולן וכן של

1. יש לחקור למה תחוש בחדש הבא בכגון שלא ראתה ביום י"ט, האם תחוש ליום י"ט או ליום כ', החו"ד (סי' קפט, סק"יה) מדייק מהראב"ד בבעה"נ גבי נעיות שתחוש בחדש הבא לכ'.
2. לשון המשנה היתה למודה להיות רואה יום ט"ו ושנתה להיות רואה ליום כ' וכו', הלשון מתפרש בחדש ובהפלגה, אמנם בדף לט. פרשה רב יוסף שהכוונה יום ט"ו לטבילתה, היינו וסת הפלגה.
3. חדושי הרמב"ן עמ' רלג במהדורת מכון התלמוד.

הקושי בהבנת המחלוקת מחדש הראב"ד שיש וסת שאינו להפלות שוות ותלוי בגורמים חצוניים לגופה של האשה¹¹.

הראב"ד אמנם שואל על עצמו שיותר פשוט להעמיד המח' בוסת הפלגות "וכאשר סברו מקצת אנשים"¹² ובחדשים שווים אבל "א"כ אין כאן דלוג אלא הפלגות שלושים יום ... ולמה נחלקו בה רב ושמואל בלשון דילוג והלא כל הוסתות הוכללו בהפלגה והיה להם לחלוק בסתם על הוסתות אם תהיה הראשונה מן החשבון אם לאו"¹².

בנקודה זו שונה הראב"ד מן הרמב"ן, גם גורמים חצוניים ואפי' שמימיים משפיעים ויכולים ליצור קביעות הלכתית. בודאי לא נחלקו אם יש דבר כזה במציאות, המחלוקת היא אם אפשר על סמך זה לקבוע מבחינה הלכתית וסת ולומר שאף בחדש הבא עשויה לראות באופן זה¹³.

השגת הרמב"ן ותלמידיו

כותב הרמב"ן "וקורא אני על עצמי מקרא זה פליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה וכי הוסת מזל יום גורם או מזל שעה גורם שיהא תלוי ביום השבוע¹⁴ או ביום החדש... **שיהא שפורה גורם תמה הוא**"¹⁵.

בעיקר כוונתו של הרמב"ן בהשגתו ניתן לבאר שני פרושים:

א. ימות החדש נקבעים על ידי בית הדין, ואין לתלות בין שופר של ביה"ד, בין קדוש החדש עפ"י ביה"ד לוסת האשה, לבאור זה תמיהתו שיהא שפורה גורם היא כמשמעה וכך למד תלמידו הרא"ה בספר בדק הבית.

ב. אין לתלות את הוסת בשום גורם חצוני, לא גורם שמימי וכדבריו "וכי הוסת מזל יום גורם או מזל שעה גורם" אף לא בשום דבר אחר

11. עפ"י תבאר הגמ' בדף לט: כמשמעה דאיתא שם שקובעת לחמשה בירחא ולאחד בירחא ולא נצטרך לדחקה בהפלגות.

12. לשון הראב"ד שם.

13. כנלע"ד, וכעין שמצאנו בוסת הקפיצות שאינה קובעת וסת מחמת האונס אף שבודאי האונס גרם לה לראות אינו ראוי ליצור קביעות הלכתית, וכלשון הרשב"א בתוה"ב: דעיקר הראייה אינו אלא מחמת האונס וכל שתקבענה מחמת האונס לא קבעה לה וסת.

14. לחכמי הצרפתים קובעת אף לימי השבוע וכן נפסק להלכה.

15. לשון הרמב"ן בחידושו לאחר שבאר שיטת הראב"ד ורבותינו הצרפתים.

מלבד טבעה הפנימי מתמלא ונופצת, להסבר זה דבריו שיהיא שפורה גורם לא נאמרו בדווקא אלא מליצת לשון¹⁶ היא כלפי וסת החדש.

נראה שכך הבין תלמידו הר"א שהקשה "אבל תימה שיהא מזל יום ומזל שעה ומזל החודש גורם הוסת"¹⁷ והשמיט את סיומת דברי הרמב"ן ביחס לשפורה.

שיטת הרא"ה – וסת המולד

הרא"ה משיג על הרשב"א שפסק את וסת החדש להלכה וזו לשונו¹⁸: "אדוננו מורי רבנו משה יש לו בזה קושייה מבטלת כל זה ואומר שא"א שיהיו עניני הוסתות נתלץ בקדוש החדש שאין השופר שתוקעים בו גורם ולא קדוש שלנו שמקדשין אותו גורם וא"א לומר שלוסת כזה יתחדש דבר בגופה ותראה וזו קושי חזקה סותרת בברור". הרא"ה תלמיד הרמב"ן למד שהקושייה שא"א ששפורה גרים היא כפשוטה, אין אפשרות לומר שתקבע וסת על סמך דבר זה. להבנת קושייתו יובאו דברי הגאון רבי יהונתן אייבשיץ בעל הכרתי ופלת¹⁹: "ובאמת הוא דבר תמוה... ולכן הרמב"ן שהיה שלם בטבעיות ולמודים ובסוד ה' בא, כנודע מגודל חכמתו ומ"מ כפי מה שכתב הרא"ה דחה זה הסברא... כל מה שהאריך הרשב"א במשמרת הבית²⁰ הוא אמת וזהו הכל באישי ישראל אשר חלק ה' עמו... אבל שיהיה בע"ח חומרי מתנהגים עפ"י הסכמת בי"ד מול הטבע ומהלך הכוכבים... וסת החודש לדלוג לא נאמרה באשה לבד כי אם גם בשור שנח ג"כ ט"ו בחדש זה וכו'... שם לא יתכן שהטבע יסכים לקביעות בי"ד".

דברי הגאון מאירים אמנם לכאורה יאמר שלשון הרמב"ן בחדושי

16. כעין זה מצאנו בחדושי הריטב"א דף לח. בבאור דברי רש"י, על דברי ר' יהודה שדם קושי בחדש תשיעי טהור אומרת הגמ' שסבר ר' יהודה שפורה גורם, ופרש"י: שופר שתוקעים בו בי"ד בקדוש החודש. וכתב הריטב"א: נראה דלא נקיט רבנו (רש"י) בדוקא שהרי חדשה שנינו ומלתא דסברא נמי היא שאין חדש תשיעי של יולדת הולך אחר חדשי השנה אלא אחר מניין עברה, אלא פרוש רבנו צחות לשון הגמ' ומליצתו בדרך שתוף השם כי גם זו יש לה שופר לקדש בראש חדשה לקדש את הולד שלה.

17. חדושי הר"א לסוגיא.

18. בדק הבית על תוה"ב, בית שביעי שער שלישי.

19. תפארת ישראל ליו"ד סי' קפ"ט סק"ז.

20. משמרת בבית בי"ז, ש"ג בהגנתו על דברי עצמו בתוה"ב: ודאי שפורה גרים שכל מה שבי"ד שלמטה עושה בי"ד של מעלה מסכימים עמהם... ואף בחדושי הגוף כן, עיי"ש ביתר דבריו.

מורה שעקר קושייתו היתה שאין שום השפעה חצונית לוסת אלא מתמלא ונופצת בלבד, עכ"פ דברי הרא"ה תלמידו כתובים. ונראה שכך למד את דברי רבו.

הרא"ה חדש כאן שיטה שלישית על מנת ליישב את הסוגיא "ט"ו בחודש זה לא לקדוש החודש שלנו אלא למולד הלבנה לשעה שנראה... שמשעה זו שהוא נראה על הארץ הוא פועל בעולם", לפיכך אין הפלגותיה שוות אבל יש כאן השויה לימי החדש אחר המולד והשויה זו בדלוג יום אחד".

הימים הכתובים בגמ' הם תאריכים למולד הנראה ונחלקו רב ושמואל בוסת זו אלא בדלוג יום אחד.

נמצנו למדים מדבריו וסת חדשה לימים והיא וסת למולד הלבנה.

באור סברת המחלוקת

כתב הראב"ד: "רב מדמי ליה לקביעות ימי החודש הסדור"²¹, ובחדושי הרשב"א כתב: "כאלו ראתה ג"פ בט"ו בחדש שהיא קובעת לג"פ, ואף זו קובעת דמתחלתה לדלוג כיוונה", אמנם אין כאן סדר לימות החדש אבל ניתן לבאר שג' ראיות יוצרות חזקה, ג' ראיות אלה צריכות להיות מסודרות ולא דוקא שוות, ואם ניתן לראות סדר אחיד סגי בזה לקביעת חזקה. "ושמואל מדמי ליה לקביעות הפלגה"²¹, פשטות כוונת דבריו שכמו שבהפלגה ע"י ד' ראיות נראה ג' הפלגות כן בזה ע"י ד' ראיות נראים ג' דלוגים, אמנם המשך לשון הראב"ד מורה על הסבר עמוק יותר, "מאי טעמא כיון דדלוג אחרון עוקר את הראשון"²¹. נראה שכוונת דבריו היא זו, וסת הדלוג שונה מוסת החודש, בוסת החדש הקביעות חוזרת ע"י ג"פ, אבל כאן אדרבא כל ראייה מבטלת את קודמתה ועוקרתה כשעובר אותו יום בלא ראייה²². נוכל לומר שע"י ד' ראיות נוצרת קביעות של ראייה ועקירתה, ולכן הקביעות כאן ע"י ג' צמדי ראיות כמו הפלגה שיש ג' צמדי הפלגות ע"י ד' ראיות, זוהי סברת הראב"ד בבאור הסוגיא לשטתו בוסת החודש.

באור הרמב"ן הינו מורכב ונתבקשו בו רבים, אכתוב בס"ד את אשר נתבאר לי ממו"ר הרב כץ שליט"א. לשון הרמב"ן²³: "וזהו שאמרו בט"ו

21. לשון הראב"ד שם עמ'...

22. זהו גדר עקירה, כמבואר בב"י ריש סעי' י"ג בטור סי' קפט.

23. בחדושו לך ס"ד.

בחדש זה וכו' בחדשים השונים הוא... וההפלגה שלה שווה, והדלוג שהורו בו אינו אלא דילוג הימים לומר שהיא קובעת וסת לדלג ליי"ח, ליי"ט, לכו וכן לעולם". הקושי בולט, מחד הרמב"ן האריך לדחות את דברי הראב"ד בוסת החדש ומאידך מבאר הגמ' בעצמו בימי החדש והדבר תמוה מאוד. אמנם הרמב"ן סבר לומר שאין וסת החדש, אבל כיון שרואה ראיותיה סביב יום החדש בדלוג איננה יודעת שיש כאן בברור הפלגה וחושבת אולי בכ"ז יש כאן איזו קביעות סביב ימי החדש, דוגמא לדבר גם מי שאומר שאיננה קובעת לקפיצות איננו מתכוין לומר שאין לקפיצה שום משמעות אלא שאינה ראוייה לקבוע וכן בזה, הרמב"ן לא חשב שאין שום משמעות לימים בחדש ועכ"פ ראיות אלה גם אם לא קובעות, מספיקות הן כדי לומר שאין כאן קביעות להפלגות, על כן אשה זו יוצאת מכלל הפלגות ולכלל חודש לא באה אא"כ תתווסף ראייה נוספת אשר תהווה הוכחה לקביעות זו וזוהי סברת שמואל שאמר קמייתא לא בדילוג חזיתיה והיינו הפלגה קמייתא משא"כ בהפלגה רגילה לעשרים יום למשל שלא נראית לימות החדש סגי גם לשמואל בג' ראיות²⁴.

פסיקת ההלכה

במסכת ב"ק²⁵ מובאת מחלוקת מקבילה בין רב ושמואל לגבי שור "נגח יום ט"ו בחדש זה ויום ט"ז בחדש זה ויום י"ז בחדש זה פלוגתא דרב ושמואל דאתמר ראתה יום ט"ו וכו'" הגמ' תולה את המח' בשור במחלוקת הוסתות, הקושי בהכרעת ההלכה בולט משום שהכללים נוגדים שהרי קי"ל כרב באיסורי וכשמואל בדיני, ומח' זו שייכת בדיני (נגיחות) ובאיסורי (וסתות). השאלה כיצד לפסוק ואם פסיקה בנושא אחד מחייבת בנושא המקביל.

שיטת הרא"ש

חכמי הגמ' פסקו כשמואל בדיני "לפי שידעו ששמואל היה רגיל תמיד לפסוק דינים ולכך היה מדקדק בהן ויורד לעמקן ומשכיל על כל דבר

24. חרמב"ן נדחק כדי להעמיד המח' בהפלגה מחמת קושיתו לוסת החדש, אמנם למעשה פסק בפי"ה הי"ב שקובעת לימי החדש, וכדמסיים בחידושו "ובעל נפש יחוש להחמיר בענין הוסתות בין כדברנו בין כדברי הראשונים עד יערה עלינו או על אחרים רוח ממרום להכריע איזו היא הדרך הישרה שיבור לו האדם", ובתפארת ישראל לכו"פ הראה פנים לומר שאין סתירה בין דבריו בחידושים לפסקו בהלכות, עיי"ש סי' קפ"ט סק"ז.

25. דף לו.:

אמת, וכן רב היה רגיל לדקדק בהוראת איסור והיתר לכך סמכו על הוראותיו לעניני או"ה²⁶. לרא"ש ברור שאותה סברא שייכת בשני המחלוקות ולכן הפסק בסוגיא העקרית מחייב גם פסק מקביל בסוגיא המקבילה. כיון ש"עיקר פלוגתיהו בוסתות והלכתא כרב באיסורין" פסק הרא"ש בנגיחות ובוסתות כרב.

שיטת הראב"ד

הראב"ד מסתפק כיצד להכריע בעצם הענין ונראה שספקו הוא משום התרתי דסתרי שבסוגיות ולכן פוסק הראב"ד בנגיחות כשמואל לקולא, מחמת הספק לא נוציא ממון, מאידך בוסתות פוסק "נקטינן חומרי דרב וחומרי דשמואל"²⁷.

לכל שיטה יש בזה קולא וחומרא, לשיטת רב קולא שאחרי ג' ראיות קבעה ואינה חוששת אלא לדלוג, וחומרא שחוששת ליי"ח כוסת קבוע וצריכה עקירה ג"פ וכן שאסורה עד שתבדוק. לשיטת שמואל קולא שאחר ג' ראיות לא קבעה ואינה צריכה עקירה ג"פ וליי"ח תחוש כוסת שאינו קבוע, וחומרא שעדיין ממשיכה לחוש לראיות הבלתי קבועות עד שתדלג פעם רביעית.

שיטת הרז"ה

בהשגות לבעלי הנפש פוסק הרז"ה כדקיי"ל בכל מקום, בממונא כשמואל היינו בנגיחות, ובאיסורי בוסתות כרב בין לחומרא ובין לקולא. עצם הדמוי בין הסוגיות דמוי בעלמא הוא אבל אינם תלויים זה בזה ולכן אפשר לפסוק באופן שונה בסוגיות וכפי הכללים הרגילים. לראיה מביא הרז"ה את המחלוקת על חזקה בין רשב"ג לרבי והרי אנו פוסקים כרב בנישואין²⁸, ופוסקים בוסתות ובשור המועד כרשב"ג שחזקה בג"פ.

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם פסק כשמואל בשתי הסוגיות²⁹. פסק זה אינו מובן בשלמא

26. הרא"ש לבי"ק פ"ד ה"ד.

27. בעלי הנפש עמי נ'.

28. נשאית לראשון ומת לשני ומת לשלישי לא תנשא נדה סד.

29. בהל' נזקי ממון פ"ו הי"א פסק כשמואל ששור שנגח בדלוג ימים אינו מועד עד שישלם בדלוג, בפ"ח מהל' אסורי ביאה ה"ו פסק שבראיית י"ח קבעה לה וסת.

בדיני פסק כשמואל אלא בוסתות מה טעמו, אם פוסק ככללים היה לו לפסוק בזה כרב וכרז"ה.

הרמב"ם באמת פסק ע"פ הכללים אלא שבוסתות יש הכרעה בסוגיא עצמה, הברייתא שממנה רצתה הגמ' להקשות לשמואל, למסקנה מדויקת כשמואל³⁰ שקובעת בד' ראיות ולא אמרין למודה שאני יעוי"ש, ע"כ פסק הרמב"ם גם בזה כשמואל.

השלחן ערוך³¹ מביא את דעת הפוסקים כשמואל בסתם, ומביא את הפוסקים. כרב כיש אומרים ומסיים "ויש לחוש לדבריהם ולהחמיר".

נו"כ של הטושי"ע³² מבארים שכוונת הדברים ע"כ לחוש לחומרת שתי הדעות. פסק זה תואם לשיטת הראב"ד בהכרעתו מספק.

וסת ההפלגות בדלוג

כתב התוס'³³: "והיכא דבראשונה אין לה שיעור בחדש שתהה השניה נראית דלוג מן הראשונה דכ"ע דאין הראשונה מן המניין ובעינן שתשלש בדלוג כגון ראתה עכשיו ושניה בעשרים לה ושלישית בכ"א לשניה". יש קובעת וסת להפלגות שאינן שוות אלא בדלוג יום אחד או יותר ובלבד שיהיה מסודר, נושא זה מצריך מאמר בנפרד אך נביא השטות בקצור להשלמת הסוגיא.

ג' שטות נאמרו בבאור התוס'.

שיטת הטי"ז, ש"ך גר"א ועוד - וסת זו מצריכה ראייה נוספת על מנת שיווצר הדלוג הראשון ולכן לשיטת רב צריך ד' ראיות ולשמואל צריך ה' ראיות, אמנם לשון התוס' ק"ק שכתב שבזה לכוי"ע אין הראשונה מן המניין ומשמע שבא לחדש שאף רב יודה בכה"ג לשמואל ומפורש הוא יותר בדברי הרא"ש בסוגיין.

שיטת בעל הלחם ושמלה - בין לרב ובין לשמואל סגי בד' ראיות וכפשטות לשון התוס' שהחדוש הוא לרב בלבד, הלחוי"ש אף מצא סימוכין

30. מ"מ שם ורא"ש לסוגיין.

31. יורי"ד פט, ט"ז.

32. ע"י בי"ח, ט"ז, ש"ך ותוה"ש.

33. נדה סד. ד"ה אתמר.

לדעתו ברמב"ן כפי הגרסא שהיתה בידיו, החזו"א³⁴ מדייק כשטה זו בדברי הראב"ד.

שיטת החזו"א ורש"ש - בין לרב ובין לשמואל צריך ה' ראיות ע"מ לקבוע וסת זו. החזו"א עומד על לשון התוס' המורה שאין מח' בינהם בוסת זו, אלא שאף לרב בעינן חמש ראיות כדי ליצור שלש הפלגות שיש בינהן קשר.

השלחן ערוך³⁵ פסק שקובעת וסת זו בארבע ראיות. כל שטה מתרצת פסק זה על פי דרכה, לשטה ראשונה פסק זה דוקא לרב ולשמואל צריך ראיה נוספת, לשטה שנייה דין זה לכו"ע ולשטה שלישית קיצר השו"ע בדבר המובן ומדובר בראיה נוספת.

34. חזו"א יר"ד סי' פ"ו.

35. יר"ד קפט, ס"ה.